

TALÁLKOZÁS A „TRÓNTALAN KIRÁLYAL”

Az élet és alkotás sokszor meghökkenítő ellentétekben kifejeződő egységére, a külső szemlélőnek sokáig rejtett törvényszerűségeire Laczkó Gézát az Adyval való első találkozások döbbenetették rá. Az Ady-irodalom eddig kevésbé ismerte vagy tartotta számon — néhány nagyobb tanulmányát kivéve — Laczkónak Adyról írott emlékezéseit. Bizonyos, hogy ő, aki pedig vallotta, iszonyú kötelezettség az emlékezés, mert amit nem ír le, örökre elvesz, elenyészik — elég szemérmesen hallgat Adyhoz fűződő személyes emlékeiről. A magyarázatot talán az eddig lappangó, az Ady-kutatás előtt ismeretlen Laczkó frások — amelyekből a legjelentősebbet itt közöljük — adják meg.

Az Adyval való megismerkedés nyers tényeit — amelyre a közölt emlékezés épül — Laczkó és Kuncz Aladár elbeszélése nyomán Bóka László jegyezte le és tette közzé. (*Válogatott tanulmányok*. Bp. 1966. 881–882). Eszerint Kuncz Aladár vitte el Laczkót abba a budai kocsmába, ahol Ady tanár barátaival találkozni szokott. Ady sértően és lekezelően bánt Laczkóval, többször szándékosan kezét sem fogott vele. Ez őt végül is annyira felháborította, hogy a legközelebbi találkozásnál arcába akarta loccsantani a bort. A költő azonban hirtelen hangot váltott, tüntetően kedvessé vált, kocs mákba, kávéházakba cipelte magával.

A találkozás dátumát 1907 végére vagy 1908-ra tehetjük. Laczkó ekkor már a Veres Pálné Felsőbb Leánygimnázium tanára. Érzékeny, könnyen sebződő lélek, diáktársai az Eötvös Kollégiumból úgy emlékeznek rá vissza, mint komor, szarkasztikus egyéniségre. 1907-ben már megjelent verskötetete, a *Solo solissimo* — címében is a magányosságra utal. A versek a századforduló lírai modorában fródtak, nyelvben, stílusban konvencionálisak, de az érzelmek valódiak, s kifejeznek egyfajta attitűdöt, egyfajta viszonyt: szerzőjük az írást tekinti legtermészetesebb kapcsolatának a világgal, az írást, amely megváltja korán jött szorongatásaitól, az akarat cselekvésben kiforrni nem tudó tétováságától. Laczkó — bár sokat olvasott — furcsa véletlenként Ady verseit nem ismerte s így előbb találkozott az emberrel, mint a költővel. S a nyers, fölényes gúnnyal szemben tehetetlen volt. S hogy Ady „gonoszkodásai” valóban mérgező tuskék maradtak, mi sem mutatja jobban, minthogy többször próbált szembenézni velük, megérteni, elfogadni, társadalmi indokait megtalálni.

S később Laczkó valóban hittel és szenvedéllyel „szóban és írásban” vallotta, hirdette, szolgálta Ady költői nagyságát, a Vörösmarty Akadémia ülésein éppúgy, mint az Ady-emlékszobor-bizottságban. Íróársairól rajzolt portrékban, a kortárs-irodalomról készült tanulmányaiban, vitacikkeiben mindenütt Ady a példa és a mérték.

Megismerkedésüket követően nemcsak az *Új verseket* olvasta el, de azzal hódol a költőnek, hogy megírja az első, szinte „üttörő-jellegű” tanulmányát *Ady költői nyelvéről*. (Nyugat, 1909. I. 569–86.) Adyt „nyelvművésznek” tartja, de az *Új versek és a Vér és arany* még nem a nyelv forradalmi megújítóját mutatja. „Vizionárius”-költőként jellemzi, akinek nem a szókincse vagy a mondattana új, hanem nyomról nyomra kimutathatóan „hihetetlenül új és gazdag a stílusa”, a köznapai szavakból, mindennapos fordulatokból teremt költszetet. Későbbi tanulmányaiban a magyar nyelv három nagy forradalmi megújítójaként Vörösmartyt, Aranyt és Adyt nevezi meg.

S a költő halála után az emlékezés még friss koszorú közt a Nyugat Ady-émlékszámban az ő tanulmánya is szerepel, amelyben megfejtí – a kezdetben oly idegenül szemlélt – „szertelen lobogások” igazi értelmét. A lázadás sajátos formája volt ez.

„nemcsak eszmei, de tárgyi tiltakozás a fennálló rend ellen, erkölcsi tartalma: Jogom van az élethez . . . lázadó volt, aki a szellem erejének feltétlen jogát hirdette mindahoz, amivel születte társadalmi rendünk a vagyon kiváltságosait halmozza el . . . az ő életformája valóban a kalapácsos vörös ember, aki sújt, egyre sújt – de maga előbb omlik össze mint a bástya, amelyet ostromolt pörölyének zuhanásával” (*Ady életének tanulságai*, Nyugat, 1919. 246–47.)

S a hang még drámaibb, az emlékezés még vádlóbb Ady alakjának megidézésével, halálának negyedik „bús és gyászos” fordulóján, a még „fából való fejfa” tövébe, ahol szinte dantei látomásban merül fel előtte a „csapzott hajú homlok”, a költő testi és szellemi valósága.

„Ady Endre, a diósiadiak közül való, mint ember, súlyos végzetet jelentett mindazoknak, kiknek közük volt hozzá. Herkulesi törzse, gyöngye, formátlan, beteges lába hosszú erős karja, nagy feje, dús és elnyúló szálú zsirosan fekete haja, ciklopszi ívelésű vastag szemöldöke, nagy sötét szeme, asszimetriás arca, fájdalmas ferdebe vonagló duzzadt ajkai, finom és távoli udvariassága s a belőle mint tengerből sziklaként kibukkanó nyerseségei, kötekedő természete, zarnoksága, büntető és jutalmazó királyi gesztusai, bőkezű gavalleriája és pénz kikövetelése, terhes barátsága és szétzúzó ellenségeskedése, szeretet és szerelem igénylése, az elhasznált érzés vad kirugása, sértő közönye s lángokat gyújtó felénkhajlása, egész összetett és különös lénye súlyos végzetet jelentett szerelmeinek, barátainak, fegyvertársainak.” (Reggeli Hírlap, Miskolc 1923. január 28.)

S Mórcz Erdélyéről szólva: elsőnek ismer rá Báthory vad lobogásában a sírba hanyatlott költő-fejedelem vonásaira.

„Báthory szép ember, gyönyörű hím, cigányos képű, szemébe csapzott, dús fekete hajú, gigászi méretekre szabták testét, indulatait . . . Ha költőnek születtek . . . ő tör be Dévényénel az új időknek új dalaival. (*A történelmi regény és Mórcz Zsigmond*, Nyugat, 1922. 1255–60.)

Az Ady emléktábla avatása újra felszítja a torló napok hamujába fúlt emlékeket. Amikor leírja, hogy még a háziúr is szégyenkezett, mert rosszul fizető lakójában nem ismerte fel a zsenit, ő is mérlegre teszi korábbi magatartását, s előbbi vallomásának valódiságát, hűségét szinte pecséttel hitelesítve, érzékenységét kárhóztatja.

„Én eddig életemben kéthatározottlángelmével találkoztam. Egyiknek sem bírtam köszög a közelében maradni. Ma persze nagyon sajnálom, hogy nem viseltem el türellemmel rigolyáikat. De mikor oly kibírhatalnok voltak. S milyen nagyok. Jászai Mari és Ady Endre. S ez körülbelül minden művész sorsa. A világ amelyet kifejezünk, nem tud bevenni minket.” (*Hulljon le a lepel*, Pest, 1943. január 23.)

Az Ady-barátok egyre szaporodó táborából azonban szemérmesen kivonja magát, áhítat helyett inkább ironiával szól az átvirrasztott éjszakákról, örökmécses és tömjénfüst helyett kocsmai lámpák homályos fényébe borítva a múltat:

„... volt pl. az Andrássy úton egy nem is kétes, hanem bizonyos kocsmá, ahol magasztos fírhagos fekete ketrecében keverte a csók és bor mámorát korai vakságban és tüdővészben szenvedő vellanykörték részeg fénye alatt. Ott bóbiskolt a jó költő rossz szakettban, rossz bor és jó barátok mellett koválygó báristennők és princesszas füst bűvöletében... valóban ott ültünk a vátesszel!” — , de bizony nem egyszer borigzős állapotban. (*„Három hollók”-ról*, Pest, 1943, április 10.)

Mindezek után nem túlzás-e a sommás ítélet „jó barátok sohasem lettünk”. Hisz Ady más íróársai is többnyire harcostársak, fegyverbarátok. Az irodalomtörténet joggal sorolja Laczkót Ady baráti köréhez. Király István a költő „közvetlen szellemi környezetéhez tartozó”-ként emlegeti. Bóka László szerint — ahogy Kuncz Aladárról szóló tanulmányában írja — Ady Laczkót is barátságába fogadta, úgy tekint rá mint a túloldalról, a hivatalos tudomány oldaláról jött elismerésre. Fenyő Miksa Ady igaz értőinek táborába sorolja. Mások emlékezése szerint is sokszor megfordult Ady társaságában. Krúdy úgy idézi vissza, hogy „alig lehetett észrevenni Laczkót, aki meglehetősen csendes fiatalember volt, amolyan kis jelentéktelenkének, csatlakozónak látszott a virrasztó társaságban”. (*Ady Endre éjszakái*. 16.) Mások — Laczkó baráti történeteire hivatkozva — egy-egy zajos kiruccanás főszereplőjének is megteszik.

S Ady? — A „Három holló”-beli cimboraságon túl — Laczkó felgyúlásaiból és elhidegüléseiből következően — Ady kedvelhette. Hisz barátaival — Kuncz Aladárral pl. szorosabb barátságot tartott, levelezett — s harcukat a konzervatív szellem ellen érdeklődéssel kísérte. Mindennek azonban egy dedikált arcképen kívül kevés írásbeli nyoma vagy tárgyi relikviája maradt. Hihetünk azonban Kuncz Aladárnak, aki szerint „Ady szerette Gézát — de szeretett gonoszkodni”. Ő őrizte meg — Bóka idézett feljegyzésében — Ady finoman gúnyos jellemzését is Laczkóról. „Olyan finom szája van mint egy abbénak, de úgy iszik mint én.” *Ki látott engem*, kötetében *Az drvaság kertjeiben*, című versét neki ajánlotta. —

Az itt következő emlékezést a birtokomban levő kéziratból közöljük, megjelenési helyét nem ismerjük, tartalmánál fogva azonban mindenképpen az Ady-irodalom becses darabja.

KIRÁLY A KONFLISBAN

(Írta Laczkó Géza)

Van Adynak egy verse: („Királyném, kigyúltak a lángok . . .”) amely egy ócska konflisról szól. Koldus-úton döcög vele, a tróntalan királlyal.

Tróntalan? Abban az értelemben, amelyet a vér és az arany adott versének, igen! De valójában ő csakúgy, mint minden zseni, oly trónon élte le életét, amelyet a kortársak ámulata és rémülete emelt alája. Mint ember? Milyen volt? Nemeslelkű vagy marakodó? Féltékeny vagy nagyszívű?

Ma még nem nehéz megállapítani levelekből, emlékekből. S azt találjuk néha, hogy az ember mértéke nem éri el a zseniét, akit magában hordott? Sokaknak talán lehangoló, nekem izgató probléma.

Íme, egy ember él köztünk, csúnyább vagy szebb, magasabb vagy alacsonyabb életet és ha zongorához ül vagy ecsetet fog vagy tollat ragad, fölénk és kora fölé nő messzeterjedőn, mint a tikkadt nyári délben a trombita harsanó szava. Ebben nincs semmi különös. A művész infalibilitásának tünete ez. De köztünk, mocsokban vagy gondban, örömben vagy kétségbeesésben, kávéházban vagy konflisban a zseni embernek is mindig kivételes. Nem éppen nagy és magas, csak más, mint mi és mint a samán-pap a hívei előtt, mindig *félelmet keltő*.

Sokszor olvastam a rongyos, sántikáló, beteg, csúf és szennyes Verlaineról, hogy részegen is milyen király volt szellemével, zavaró egyéniségével a józanul előkelő szmokingos urak között. És Goethe is király tudott maradni a hajlékony derekú miniszter frakkjában is. És nem volt-e király a Pilvax márványasztala mellett magát gondolkozva elvető Petőfi is? Írják és mondják, így volt.

De azt láttam, amikor Ady megjelent kávéházban vagy társaságban. Akár ismerték, akár nem, a földre szállt albatros nehézségére emlékeztető járása, különös világos sárga cipője, nagy angol kesztyűje, hibátlan szabású, de hanyagul

viselt kétsoros sötét zakója, nagy karimájú fekete kalapja, széles és vonagló ajka, a Baudelaire sírján könyöklő Génie du mal fürteire emlékeztető logó haja, különös tört ívű descartesi szemöldöke, véres nagy sötét szemei inkább különössé, mint vonzóvá vagy ellenszenvet ébresztővé tették.

És abban a pillanatban, ahogy megjelent, rögtön frontot vállalt a jelenlevők mellett vagy ellenük. A leghatározottabban érezte vagy akarta, hogy mindenkivel szemben valamilyen határozott érzelmi tónusú helyzetbe kerüljön. Rögtön: gyűlölt vagy szeretett, megvetett vagy nagyrabecsült, de nem volt az életnek olyan formája, nem volt olyan ember, akivel szemben érdektelenséget vallott volna. Rögtön: ledorongált vagy hízelgett, magasztalt vagy megvetően féltetolt. De nyomban álláspontot vállalt.

És mindenütt az történt, amit ő akart. Szép szóval vagy erőszakkal, parancsoló tekintetre vagy ki nem mondott szuggesztióra.

És feltétlen hódolatot kívánt, nem verseinek, nem szellemének, hanem saját maga királyi személyének. Lehetett támadni, ellentmondani neki, bár nem volt tanácsos, mint egy abszolút uralkodónak. Okosabb volt hajlott háttal beállni a hódolók gyűrűjébe, az ilyen embert elhalmozta királyi kegye jeleivel. Csak egyet nem lehetett, elvonni magad előre közönybe, tárgyilagosságba. Utánad jött, kifüstölt az objektivitás barlangjából, kiráncigált a közöny jégverméből és harcra kényszerített: gyűlöld vagy szeresd, légy vazallusa vagy Koppánya. De valakije!

Mikor megismertem, már nagy és elismert költő volt, én még nem olvastam tőle akkor egy sort se. Éppen akkor nőtem ki a versolvasásból s Tolsztoj prózájának óperenciáján ladikáztam. Verset nem vettem a kezembe. Véletlen dolog.

Ekkor találkoztam Adyval társaságban. Rám, a kötekedő, hangos, mindenáron szellemeskedő, fontoskodó s nagyon Henri Murger-s ifjú hajoncra félelmes hatást tett. Hogyne! Nagy nchezen irodalomból, akarásból, fantazmagóriákból kialakítottam magamnak valami „művész”-egyéniséget, ma

látom, kissé mesterkéltem, s hirtelen szembe jött velem emberül, meztelen szívvel, brutális nyíltan ez a zseni. Sodrott magával, mindnyájunkat. Levegőért kapkodtam. Kie Vickéltem. Ekkor utánam jött, gúnyolt, hajszolt, csipkedett, míg le nem győzött. S mikor fölgyúlt szememben az ámulat döbbent lángja, elmosolyodott és otthagzott. S úgy ment el a társaságtól, hogy nem is üdvözölt.

Másnap megvettem az Új Verseket, elolvastam s azóta vallom Ady költői nagyságát szóban és írásban, de jó barátok sohasem lettünk.

Közli: VÉBER KÁROLY